

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»**

Виконала:
студентка 2 курсу, групи РО2-М22z
спеціальності 013 Початкова освіта
за освітньою програмою Початкова освіта
(заочна форма навчання)
Войцеховська Вікторія Юріївна

Керівник: **Дорож І. А.**,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії
та методик початкової освіти

Рецензент: **Галаманжук Л. Л.**,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ	8
1.1. Аналіз проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науково-педагогічній літературі	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів	19
1.3. Потенціал культурної спадщини українського народу на уроках технологій в початкових класах як ефективний засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів	27
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	38
2.1. Стан розвитку творчих здібностей молодших школярів за результатами констатувального експерименту	38
2.2. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу.....	48
2.3. Дослідно-експериментальна оцінка розвитку творчих здібностей молодших школярів	69
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан суспільного розвитку, зміни, які відбуваються в усіх сферах людської діяльності викликають необхідність суспільства у формуванні творчої особистості з високим рівнем духовного розвитку, креативних можливостей, здатної до критичного і нестандартного мислення, гнучкості і самостійності у використанні набутих знань та бути компетентною в різноманітних життєвих ситуаціях.

Вирішення такого головного завдання доручено насамперед системі освіти. Це завдання потребує кардинально нових підходів до навчання, виховання та підготовки до самостійного життя молодшого покоління, постійного оновлення форм, методів та прийомів навчання з метою більш дієвого впливу їх на розвиток творчої особистості.

Сучасна система освіти націлена на те, щоб дати можливість усім здобувачам початкової освіти розкрити свої здібності і свій творчий потенціал.

Важливі напрямки реформування системи освіти знаходимо в таких нормативно-правових документах: Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній Доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції Нової української школи (2016 р.), «Державному стандарті початкової загальної освіти» (2018 р.), Концепції художньо-естетичного виховання дітей та молоді та інших документах, які спрямовані на виховання всебічно розвиненої, активної, творчої та самостійної особистості.

У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» наголошується, що «система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей та молоді, розвиток у них творчих здібностей, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [49]. Це переконує нас у тому, що реформування системи освіти, розбудова Нової української школи стають інструментами, які спрямовані на виявлення, підтримку та розвиток творчої особистості.

«Концепція Нової української школи» зазначає, що «майбутнє держави пов'язано з молодими людьми, які конкурентоспроможні в будь-якій галузі знань, здатні адекватно сприймати інноваційні процеси, генерувати власні ідеї, активно й незалежно мислити, творчо вирішувати різні життєві ситуації» [50].

Важливе значення на уроках має прилучення здобувачів початкової освіти до творчої художньо-трудової діяльності. Передача підростаючому поколінню народного досвіду, багатой духовної культури, національного світогляду, українського менталітету – основна мета національного виховання. Головними завданнями сучасного закладу освіти є відродження традицій, звичаїв, обрядів, забезпечення духовної єдності поколінь тощо. Великий потенціал для національного виховання мають уроки технології у початковій школі, на яких школярі зможуть познайомитися з різними видами декоративно-ужиткового мистецтва українців, особливостями побуту, повсякденної праці, облаштуванням житла, етикетом тощо.

Проблему національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості досліджували українські педагоги (І. Огієнко, с. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський); сучасні вчені (О. Вишенський, П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович); мистецтвознавці та фольклористи (Д. Антонович, Б. Грінченко, М. Лисенко та ін.). Проблемами розвитку творчої особистості займалися Б. Ананьєва, Ю. Бабанський, П. Блонський, Я. Пономарьов, В. Роменець, В. Моляко, У. Джеймс, А. Кестляр, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Торренс. Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що питання введення національного компонента в систему уроків технологій у початковій школі висвітлений недостатньо. Вчені досліджують лише окремі шляхи підвищення результативності виховного впливу уроків технологій та методи в загальному контексті трудового навчання.

Виникнення нових підходів до методики уроків технології та ідеї розвиваючого навчання з підготовкою людини мислячої, творчої, соціально-активної, підштовхнуло нас зробити темою нашого дослідження вивчення культурної спадщини українського народу, як один із засобів підвищення творчих

здібностей. На наш погляд, саме виховання на народних традиціях та надбаннях українського народу є найважливішим засобом як естетичного виховання, так і засобом формування та розвитку творчої, активної, критично мислячої, самостійної особистості. Виходячи з недостатньої розробленості проблеми та враховуючи її актуальність для практичного застосування у початковій школі, ми обрали темою дослідження: **«Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу».**

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій.

Предмет дослідження – педагогічні умови використання культурної спадщини українського народу на уроках технологій як ефективного засобу розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально довести ефективність створення педагогічних умов та формування творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати проблему розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі.
2. Розкрити психолого-педагогічні особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій.
3. З'ясувати рівень потенціалу культурної спадщини українського народу на уроках технологій як засобу розвитку творчих здібностей учнів.
4. Дослідити сучасний стан сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу.
5. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів на уроках технологій у початковій школі.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення інформації з нормативних документів, філософської, психологічної,

педагогічної літератури і методичних джерел в аспекті досліджуваної проблеми; *емпіричні*: анкетування, опитування, спостереження, бесіди, узагальнення, аналіз продуктів діяльності дітей; *статистичні*: (статистична обробка результатів дослідження, їх якісний аналіз), що були застосовані з метою узагальнення результатів експериментального дослідження та забезпечення їх достовірності.

Практичне значення роботи: матеріали дослідження можуть бути використанні вчителями в освітньому процесі початкової школи, а також студентами спеціальності 013 Початкова освіта під час педагогічної практики і написання наукових робіт.

Апробація роботи. Основні положення та результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи у на базі Кам'янець-Подільського ліцею №10 Хмельницької області.

Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом доповідей на: міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, науково-практичних семінарах, круглих столах, присвячені актуальним проблемам становлення та прогресивних течій розвитку початкової освіти. Де висвітлювала наступні аспекти дослідження: культурна спадщина українського народу як джерело розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу; культурної спадщини українського народу як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів. Також обговорення теми дослідження здійснювались на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та на заняттях наукового гуртка «Виховання школярів засобами художньої праці».

Публікації. Було опубліковано 2 статті, теми яких «Виховання та розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами української спадщини на уроках технологій» (2023), «Потенціал культурної спадщини українського народу як ефективний засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів» (2023).

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків розміщених на 84 сторінках, списку використаних джерел зі 74 позицій та додатків.

ВИСНОВКИ

Визначень «творчості» багато, але майже всі вони схожі в одному – «творчість» – це «активність», «діяльність», «процес», «пізнання». Проблемами творчості займалися філософи, педагоги, психологи.

Повноцінний розвиток творчих здібностей школярів можна виявити тільки за наявності певних компонентів творчості, в процесі формування яких можна добитися успіхів у розвитку творчого мислення і творчої уяви.

Творчі здібності залежать від спадкових факторів, але більш значущий вплив здійснює соціум, виховання, освіта і вони піддаються розвитку.

Розвиток творчих здібностей дітей в умовах сучасного закладу освіти передбачає діяльність в різних напрямках, які мають охоплювати усі сфери взаємної діяльності школярів з учителем, спілкування з однокласниками та взаємодію з освітнім середовищем. Єдність духовного, художнього, творчого є невід'ємною умовою гармонійного, різностороннього розвитку особистості. В свою чергу цінність творчості полягає не лише в результативній стороні, а й в самому процесі. У системі освіти особливе місце займає початкова школа та діяльність учителя.

Творчість є важливим засобом підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне – актуалізації позитивних переживань, які супроводжують ефективну працю.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів багато в чому залежить від позиції та професійної діяльності вчителя.

Суттєве значення на уроках у початковій школі має прилучення учнів до творчої художньо-трудої діяльності та використання надбань народної педагогіки, етноісторичних і духовно-культурних традицій українців. У цій справі важливо під час реалізації змісту технологічної освіти пропагувати розвиток традиційних художніх ремесел і промислів, залучаючи учнів до різних видів народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Базою експериментального дослідження було обрано Кам'янець-Подільський ліцей № 10 Хмельницької області. Дослідження охопило 68 учнів третьокласників, 9 вчителів початкових класів та 4 вихователя груп продовженого дня.

Експериментальне дослідження складалося з 3 етапів – констатувального, формувального та контрольного. На констатувальному етапі ми провели такі методики: анкетування про досвідченість школярів молодших класів з культурною спадщиною свого народу та видами декоративно-прикладного мистецтва; анкетування про досвідченість педагогів з видами народних ремесел та культурними надбаннями народу; «Фігури, що повторюються» (за методикою Торренса); «Завершення фігури» (за методикою Торренса); методика «Скульптура».

Анкетування показало, що здобувачі початкової освіти зовсім не знайомі з видами декоративно-ужиткового мистецтва. Вони частково знайомі лише з такими видами мистецтва, як вишивання, писанкарство, витинання. Анкетні дані також засвідчили низький рівень зацікавленості у спілкуванні з творами декоративно-ужиткового мистецтва. Проте інтерес школярів початкової школи до культури, традицій і звичаїв свого народу показав середній рівень.

Опитування педагогічного колективу закладу освіти засвідчило практичні навички педагогів з таких видів мистецтва, як вишивання, писанкарство, витинання. Ці види мистецтва входять у програму з якою працюють вчителі. Рівень їхніх знань з матеріалами культурної спадщини українського народу перебуває на середньому рівні.

За методикою Торренса «Фігури, що повторюються», на визначення гнучкості мислення, виявлено низькі результати у більшості школярів як експериментальної так і контрольної груп.

За методикою Торренса «Завершення фігури» на продуктивність ідей, також виявлено низький рівень результатів в обох групах.

Методика «Скульптура» на визначення рівня творчої уяви, показала переважно середній рівень в експериментальній та контрольній групах.

На формувальному етапі дослідження ми визначили головні педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу. До них ми віднесли: створення сприятливого освітнього середовища; індивідуальний підхід до кожного учня; готовність учнів молодших класів сприймати естетичний потенціал культурних надбань українського народу та творів декоративно-ужиткового мистецтва; диференційоване виконання завдань творчого характеру на уроках технологій; поєднання теоретичної та практичної діяльності на уроках технологій; застосування інтеграції освітніх галузей та змісту мистецьких дисциплін.

На формувальному етапі нами була застосована методика розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках технології засобами культурної спадщини українського народу. Ми застосували нетрадиційні форми проведення уроків: урок-презентація «Знайомство з видами декоративно-ужиткового мистецтва»; урок-екскурсія до гончарної майстерні на території Старого замку у м. Кам'янець-Подільському, урок-виставки учнівських шедеврів; урок віртуальної подорожі до Меморіального музею Г. Сковороди; урок-гра («Чарівна скринька», «Спитай та відгадай», «Визнач на дотик»; «секрети творчості»).

Серед методів та прийомів ми використовували: робота в парах, «мікрофон», «мозковий штурм», «Коло ідей», «Навчаючи-учусь», «Незакінчення речення», «Метод проєктів», метод «Сенкан», а також використовували творчі завдання з різними видами складності та самостійності.

Ми переконалися, що гармонійне поєднання нетрадиційних форм, методів та прийомів навчання значно покращать процес навчання та рівень розвитку творчих здібностей школярів.

На формувальному етапі ми з'ясували, що уроки технології при вивченні культурної спадщини українського народу вдало поєднуються з такими предметами, як українська мова, літературне читання, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, історія, етика, естетика, фольклористика тощо. Такі інтегровані уроки вимагають від учителя точності, лаконічності, стислості навчального матеріалу та логічного його викладення.

Контрольний етап нашого дослідження показав ефективність застосованої нами методики розвитку творчих здібностей учнів початкових класів. Більшість здобувачів початкової школи експериментальної групи піднялися на середній та високий рівень. Однак, в учнів контрольної групи змін переважно не відбулося. Вони залишилися майже на тому ж рівні, що й на початку експерименту.

Таким чином, запропонована нами методика розвитку творчих здібностей учнів початкових класів засобами культурної спадщини українського народу підтвердило нашу гіпотезу. Вдале поєднання форм, методів та засобів навчання забезпечить ефективність підвищення рівня розвитку творчих здібностей учнів молодших класів на уроках технологій засобами культурної спадщини українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Філософія: підручник/ за ред.:М. І. Горлач, В. Г. Кремень, В.К.Рибалко. 2-ге вид., перероб. та доп. Харків: Консум, 2001. 672 с.
2. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 342с.
3. Артюшенко В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання. *Технологічна освіта: проблема, інновації, перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної web-конференції, 18 березня 2014 р.* Лисичанськ: ТОВ «Лисичанська друкарня», 2014. с. 7-9
4. Архипова С. Методика розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки: збірник наукових праць.* Полтава, 2009.Вип. 2. с. 41-48.
5. Бех І. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
6. Біла І. Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс, 2014. 200 с.
7. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності й технології. Серія «Психологічний інструментарій». Київ: Главник, 2007. – 160с.
8. Блінчук Н. Створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей учнів початкових класів. *Обдарована дитина.* 2012. № 9. с. 6-12
9. Бондар Л. О. Сухомлинський про розвиток творчих здібностей учнів початкової школи. *Рідна школа.* 2013. №8-9. с. 26
10. Бурдун В.Педагогічні умови створення ситуації успіху в учнів на уроках трудового навчання . *Педагогічні науки.* 2007. Вип. 46. с. 55-59.
11. Бурдун В., Артюшенко Ю. Творчі завдання, як чинник розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання. *Трудова підготовка в рідній школі.* 2016. №1. с. 15-17
12. Бучківська Г. З досвіду підготовки майбутніх учителів початкових класів у галузі народного декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні питання мистецької педагогіки.* 2018. Вип. 7. с. 12-17.

13. Бучківська Г. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 593 с.
14. Васильківська Н. Methodика роботи над засобами зв'язності тексту в початкових класах. Тернопіль: ТНПУ, 2011. 204с.
15. Вересоцька Н. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб формування креативної компетентності майбутнього вчителя технології. *Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірних наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : Візаві, 2019. Вип. 1(19). С 21-31
16. Верховинець В. Веснянка. Київ: Музична Україна, 2000. 342 с.
17. Волощук І. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. Київ: Педагогічна думка, 2018. 160 с.
18. Гончаренко с. Український педагогічний словник / за ред. с. Головка. Київ: Либідь, 1997. 421с.
19. Григор'єва В. Діагностика рівня сформованості компонентів творчого мислення учнів початкової школи в процесі мистецької діяльності. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2008. №4. с. 164-175.
20. Гуцан Л.А. Виховання позитивного ставлення молодших школярів до праці на основі традицій та звичаїв. *Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: / за ред. М.Тименка*. Київ: Ін-т проблеми виховання АПН України, 2001. с. 153-158.
21. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87) URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-rochatkovoyi-osviti> (дата звернення 22.03.2023).

22. Доценко с. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу (теоретичні та методологічні засади): монографія. Харків: «Мітра», 2018. 380с.
23. Дорож І., Ковальчук А. Методика навчання освітньої галузі «Технології»: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 264 с.
24. Дубич К. Особистісно-орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис...канд..пед.наук:13.00.07. Рівне, 2007. 267с.
25. Дуткевич Т. Загальна психологія. Теоретичний курс: навч.-метод. посіб. для студентів галузі знань 0101 Педагогічна освіта. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г. [вид.], 2015. 431 с.
26. Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу: методичний посібник / за редакцією А.Корнієнко. Дніпропетровськ: ПП Дрига Т, 2016. 236 с.
27. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. *Початкова школа*. 2001. №10. с. 74-78.
28. Іванець Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у контексті ідей В. О. Сухомлинського. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 123(2). с. 118-121.
29. Іщенко Н. Методика розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисциплін освітньої галузі «Мова та література». *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої Дню початкової освіти, 19 жовтня 2018 р.* / за заг. ред. Є. І. Коваленко, упоряд. Н. В. Білоусова. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. с. 113-114.

30. Кант І. Рефлексії до критики чистого Розуму : зб. наук. праць / пер. з нім. й латини. І. Бурковський. Київ: Юніверс, 2004. 454 с.
31. Кардашов В. Теорія та методика викладання образотворчого мистецтва: навч. посібник. Київ: Слово, 2007. 296 с.
32. Ковальчук В. Ідеї народності у спадщині К.Д.Ушинського у вимірах сучасної освіти. *Ідеї К.Д.Ушинського в сучасній педагогіці(до 190-річчя від дня народження К.Д.Ушинського): матер. між нар. наук-прак. конф., 20-21 лютого 2014р./* за ред. В.Огнев'юк та ін. Київ:Київ. ун-т ім..Б.Грінченка, 2014. с. 210-219.
33. Колкатіна Н. Розвиток творчих здібностей. *Початкове навчання та виховання.* 2009. № 19-21. с. 34-43.
34. Коняєва Л. Тестерева О. Особливості творчих здібностей молодших школярів. *Актуальні проблеми психології.* 2015. Т. 10. Вип. 27. с. 217-228. : URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_10_27_22 (дата звернення 24.04. 2023).
35. Котляр В. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: навчальний посібник. Запоріжжя:Просвіта, 2003. 200 с.
36. Кошель А., Кошель В. Розвиток творчої особистості дошкільника в умовах ДНЗ. Чернігів: Педагогічні науки, 2004. Вип. 24. с. 66–68.
37. Лалак Н., Майборода І., Василюк М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі художньо-трудої діяльності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»* /за ред. Пазюра Н. та ін. Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. Вип. 1(11). с. 151-154.
38. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2013. №4. с. 43-63.
39. Макар Л. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2013. №30. с. 229-236

40. Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь. 2006. 432с.
41. Мельников А. Творчість від проблеми до дії. *Шкільний світ*. 2002. № 14. с. 15-18.
42. Митник О. Розвиток когнітивної компетентності учнів у навчально-виховному процесі ЗНЗ засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2018. № 13. с. 69-82.
43. Митник О., Кочерга О. Психолого-педагогічні умови розвитку дитячої творчості в навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 2014. № 11. с. 3-6.
44. Михайлова Л.М. Виховуємо красою: методичний посібник для заст. директорів шкіл, вчителів різних спеціальностей, класних керівників, студентів педагогічних навчальних закладів. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2014. 268 с.
45. Моляко, В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 6. с. 2-9.
46. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: технологічна освіта у початковій школі»: для пед.працівників/ Гілберт Т., Павич Н., Бучківсья Г., Греськова В. Київ: Генеза, 2021. 160с.
47. Назаренко І. Проблема творчого потенціалу особистості на сучасному етапі розвитку освіти і науки. *Вісник Житомирського університету ім.Івана Франка*. 2010. №53. с. 179-182.
48. Назаренко О. Реалізація принципу індивідуального підходу в сучасному навчально-виховному процесі. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2021. №22. с. 45-48.
49. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті: проект. Київ: Шкільний світ. 2001. 24с.
50. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).

51. Писарева Н. Розвиток творчих здібностей учнів шляхом застосування інноваційних технологій на уроках трудового навчання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 151(2). с.113-117. – Режим доступу: URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_151%282%29_27
52. Пожар В. Сучасні концепції творчості і обдарованості. *Обдарована дитина*. 2008. № 3. с. 6–12.
53. Роменець В. Психологія творчості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2011. 286 с.
54. Русова с. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 2003.304с.
55. Савченко О. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза, 2002. 368 с.
56. Савчук І. Декоративно-ужиткове мистецтво як складова національної культури та чинник формування естетичних смаків учнів. *Наукові записки Тернопільського національного університету. Серія:Педагогіка*. 2007. №8. с. 19-25.
57. Салейчук Е. Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. №74. Т.3. с. 115-119.
58. Сафонова О. Навчає гра. Київ, 2005. 168с.
59. Синетар І. Значення національних традицій у трудовому вихованні учнів початкової школи. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих учених і студентів 27-28 жовтня 2016 року* / ред. кол .В. Кобаль, Т. Антрощенко та ін. Мукачево, 2016. с. 59-61.
60. Скарбниця нації: українська культурна спадщина (Матеріальна культурна спадщина)/ Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/event.php?id=1961> (дата звернення 22.09.2023)

61. Словник-довідник з професійної педагогіки/ ред.-упоряд. А.Семенова. Одеса:Пальміра, 2006. 272с.
62. Старовойт Л. Педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Тернопіль:ТНПУ, 2010. с. 261-266.
63. Старовойт Л. Сучасний стан проблеми художньо-творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання *Молодь і ринок*. Дрогобич : ДДПУ,2007. № 3-4 (26-27). с. 142-148.
64. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т.1. 654 с.
65. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Вибрані твори у 5т. Київ: Радянська школа, 1976. Т.2. с. 419-654.
66. Титаренко В. Виховання на національно-культурних традиціях українського народу як головний чинник формування особистості. *Наукові записки ТДПУ:Педагогіка*. 2000. Вип.8 с. 35-36
67. Токаренко О. Використання міжпредметних зв'язків на уроках української мови та літератури в закладі художньо-естетичного профілю. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. Вип.11. с. 72-79.
68. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори: в 2т. Київ: Радянська школа, 2003. Т. 1. 488с.
69. Франко І. Зібрання творів: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1986. Т.46.Кн.ІІ. 438 с.
70. Хайруддінов М. А. Вплив народної педагогіки на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3(1). с. 173-177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3%281%29_36 (дата звернення 26.10.2023)
71. Чжао Юйсян. Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку засобами ігрових художньо-педагогічних технологій: дис..011 – Освітні,

- педагогічні науки, Галузь знань 01 Освіта (Освіта/Педагогіка). Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 2021. 276 с.
72. Шелестова Л. Як допомогти дитині стати творчою особистістю. Київ, 2003. 112 с.
73. Шпак В., Нінова Т. Управління дослідницькою діяльністю учнів Нової української школи як основа формування креативного мислення. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022, .№1(28). Ч. 2. с. 230-250.
74. Яремчук Н. Педагогічна творчість як складова професійно-педагогічної культури викладача вищої школи. *Вісник Львівського університету: серія Педагогіка*, 2009. Вип.25. Ч.1. с. 242-249.